

REVENIREA BIZANTINĂ LA DUNĂREA DE JOS 1000 - 1018/1020

VASILE MĂRCULEȚ

Colegiul Tehnic „Mediensus” Mediaș
vasmarculet@yahoo.com

Cuvinte cheie: Țaratul Bulgar, Bulgaria, Basileios II, Dristra, Preslav, strategos
Mots clès: Le Tzarat Bulgar, la Bulgarie, Basileïos II, Dristra, Preslav, stratégos

La cumpăna secolelor X-XI conflictul bizantino-bulgar intra într-o nouă etapă. Aceasta se caracteriza prin trecerea la ofensivă și preluarea inițiativei militare de către Imperiul Bizantin. O mare campanie bizantină declanșată în anul 1000 readucea sub stăpânirea Bizanțului regiunile Bulgariei răsăritene cu vechile capitale bulgare, Marele Preslav, Micul Preslav și Pliskova. Ofensiva bizantină, continuată neîntrerupt în anii următori se încheia în anul 1018 cu cucerirea tuturor teritoriilor bulgare și cu desființarea Țaratului Bulgar.

La cumpăna secolelor X-XI derularea conflictul bizantino-bulgar intra într-o nouă etapă. Ea se materializa în preluarea inițiativei militare și trecerea Imperiului Bizantin la ofensivă, pe care acesta nu o va mai ceda până la victoria definitivă asupra Țaratului Bulgar.

Ofensivă și organizare bizantină la Dunărea de Jos (1000-1018/1020). Debutul acestei etape avea loc în anul 996, când în bătălia de la Zetunion, pe râul Spercheios, în Grecia centrală, generalul bizantin Nikephoros Uranos provoca o severă înfrângere forțelor bulgare comandate de însuși țarul Samuel Comitopoulul (991/997-1014). Înfrângerea din anul 996 avea să fie, așa cum remarca istoricul Nicolae Bănescu, „începutul dezastrului care-i aștepta acum pe bulgari”¹. În anul următor, forțele imperiale devastau teritoriile Țaratului Bulgar și ocupau portul Dyrrachion².

Reglementarea și consolidarea situației Imperiului Bizantin în Orient, unde în anul 1000 era încheiată o pace pe 10 ani cu Califatul Fatimid, i-au permis împăratului Basileios II să-și concentreze toate eforturile politice și militare în Peninsula Balcanică. O ofensivă generală era declanșată împotriva Țaratului Bulgar.

În cursul anului 1000 sau 1001 după părerea unor istorici, basileul declanșează prima sa mare campanie împotriva bulgarilor. Acțiunea viza recucerirea regiunilor din Bulgaria răsăriteană. Forțele bizantine pornite din posesiunile macedonene ale imperiului, taie în două statul lui Samuel înaintând până la Dunăre. În Bulgaria răsăriteană, ofensiva bizantină a fost condusă de generalii Theodorokanos, patrikios, și Nikephoros Xiphias, protospatharios. Recucerirea Bulgariei răsăritene este succint prezentată în cronicile lui Ioannes Skylitzes, Georgios Kedrenos și Ioannes Zonaras. Primul dintre aceștia, preluat ulterior de Georgios Kedrenos în cronica sa, relatează că

¹ Bănescu 2003, p. 519.

² Skylitzes 2010, Basileios și Constantinos, 24; Cedrenus 1839, p. 450.

„la anul 6508 [1000], indictionul 13, împăratul trimițând o puternică armată împotriva fortărețelor bulgare de dincolo de Haemus, sub comanda lui Theodorokanos, patrikios, și a lui Nikephoros Xiphias, protospatharios, a supus stăpânirii romeie, Marele Preslav, Micul Preslav ca și Pliskova”³. Știrea se regăsește într-o formă mai succintă și în cronica lui Ioannes Zonaras, care relatează că împăratul „plecă la război contra bulgarilor și după ce a dărâmat cea mai mare parte a întăriturilor Sardicei (Sofiei, n.n.) se întoarce la Mosynopolis. A luat de asemenea, prin generalii săi, Marele și Micul Preslav ca și Pliskova”⁴.

Absența din enumerarea orașelor recucerite de la bulgari a Dristrei l-a determinat pe istoricul bulgar Vasil N. Zlatarsky să considere că orașul de la Dunărea de Jos nu a putut fi cucerit de forțele bizantine⁵. În opinia noastră, faptul are altă semnificație. El ne permite concluzia conform căreia în preajma anului 1000 centrul de la Dristra nu se afla sub stăpânire bulgară.

Teritoriile recucerite din Bulgaria răsăriteană erau alipite stăpânirilor bizantine din spațiul ponto-dunărean, restaurându-se astfel vechiul Katepanat al Mesopotamiei Apusului. Întinderea sa în această epocă nu poate fi precizată cu exactitate pe baza sumarelor surse existente. Considerăm însă că în hotarele sale intrau aproximativ teritoriile vechilor theme de Dristra și Ioannoupolis, așa cum fuseseră ele constituite de împăratul Ioannes I Tzimiskes, după 971 și ante 975.

Foarte probabil, imediat după recucerirea Preslavului, în condițiile excepționale de război, campania militară ne fiind încă încheiată, împăratul a numit un locțiitor de guvernator, un *ἐκ προσώπου*. Se pare că cel care a ocupat această funcție, singurul cunoscut până în prezent, a fost Adralestos Spanopoulos, „ek prosopou de Preslav”⁶. Temeiul datării funcționării sale după recucerirea bizantină îl reprezintă folosirea în titlul său a numelui Preslav. Parcurgerea surselor existente, sigilografice și literare, confirmă constatarea că în perioada dintre 971 și circa 986, atât timp cât a funcționat Strategia de Ioannoupolis, orașul de reședință nu apare în titlurile niciunui guvernator cu cel de Preslav, ci cu cel de Ioannoupolis. Abia odată cu recucerirea bizantină din anul 1000 sau 1001 avem certitudinea revenirii la numele de Preslav.

Măsurile organizatorice legate de vechea Strategia de Ioannoupolis sau Preslav se opresc însă la nivelul prezentat. O constatare care se desprinde din analiza sumarelor informații transmise de diversele surse este aceea că după recucerirea din anul 1000 sau 1001, Strategia de Ioannoupolis sau Preslav nu a mai fost restaurată.

Din imperative de ordin militar, legate de situația de război, forțele militare ale themei dunărene și cele al Thraciei, participante probabil la recucerirea Bulgariei răsăritene erau reunite sub o singură comandă, cea a ducelui Thraciei. Primul guvernator care a exercitat această comandă unită după recucerirea bizantină a fost Daminanos Dobromiros, „patrikios și anthypatos, duce al Thraciei și Mesopotamiei”, atestat prin două sigilii descoperite la Preslav⁷. Identificarea lui Damianos Dobromiros cu acel Dobromiros, comandantul bulgar al fortăreței Berroe (Veria-Servia), menționat de Ioannse Skylitzes, Georgios Kedrenos și Ioannes Zonaras, care în anul 1001 a trecut de partea imperiului, apare cât se poate de plauzibilă⁸. Pe baza acestor informații putem

³ Skylitzes 2010, Basileios și Constantinos, 26; Cedrenus 1839, p. 452.

⁴ Zonaras 1871, XVII, 8.

⁵ Zlatarsky 1929, p. 3.

⁶ Jordanov 2003a, p. 102, nr. 35B19.

⁷ Jordanov 2003a, p. 98-99; Jordanov 2006, p. 130-131, nr. 168-169.

⁸ Skylitzes 2010, Basileios și Constantinos, 26; Cedrenus 1839, p. 452; Zonaras 1871, XVII, 8; Madgearu 2007, p. 32.

conchide că exercitarea funcției de duce Thraciei și Mesopotamiei Apusului de către Damianos Dobromiros poate fi datată între 1001 și după 1002⁹.

După o scurtă întrerupere din 1001-1002, perioadă în care Basileios II și-a deplasat efortul politic și militar în Orient, în Transcaucazia, împăratul revine în anul 1003 pe teatrul de operații din Peninsula Balcanică, reluând ofensiva împotriva Țaratului Bulgar. Alianța cu ungurii i-a permis împăratului să beneficieze de concursul militar al redutabilelor forțe maghiare, aruncate împotriva Bulgariei¹⁰.

În anul 1003, după extinderea și consolidarea pozițiilor Imperiului Bizantin în Macedonia și Thessalia, apropiindu-se periculos de centrul puterii lui Samuel, Basileios II începea asediul Vidinului. După un asediu de opt luni orașul era luat cu asalt, împăratul desăvârșind astfel cucerirea Bulgariei dunărene.

Cucerirea Bulgariei dunărene a fost urmată de o nouă reorganizare a stăpânilor bizantine de la Dunărea de Jos. Constatăm că aproximativ din această perioadă Katepanatul Mesopotamia Apusului dispare din surse. Locul său este luat la Dunărea de Jos de o nouă themă, *Strategia de Dristra* sau *Dorostolon*.

Din aceleași imperative de ordin militar, comanda forțelor militare ale themelor Dristra și Thracia erau reunite sub autoritatea guvernatorului de la Dristra. Primul și singurul deținător al acestei funcții a fost David, „protospatharios și strategos de Thracia și Dristras”, atestat de sigilii descoperite la Pliska și Silistra¹¹.

Acest artificiu de comandă a fost de scurtă durată. Toți ceilalți guvernatori de la Dunărea de Jos sunt doar strategii de Dristra. În prezent din surse sigilografice sunt cunoscuți Arcadios, „protospatharios și strategos de Dorostolon”¹², Petros, „basilikos protospatharios și strategos de Dristras”¹³, Basilakes, „protospatharios și strategos de Tristras”¹⁴ sau, după o altă citire a legendei de pe sigiliu, Basileios, „basilikos protospatharios și strategos de Tristras”¹⁵, Theophylaktos (?), „protospatharios și strategos de Dristras”¹⁶, Theodoros, „primikerios și strategos de Dristras”¹⁷, atestați de sigilii databile în jurul anului 1000. Aceștia li se adaugă, Tzotzikios sau Tzitzikios, „patrikios și strategos de Dorostolon”, menționat în cronicile lui Ioannes Skylitzes și Georgios Kedrenos ca fiind în funcție în anul 1017¹⁸.

Un sigiliu descoperit la Preslav îl menționează pe un Adrianos, „basilikos spatharokandidatos și tourmarches de Preslav”¹⁹. Funcționarea acestui demnitar, confirmă faptul că după restaurarea Strategiei de Dristra, aceasta a fost divizată în subunități militar-administrative, *tourmai*. Sigiliul în discuție ne permite afirmația certă că un sediu de *tourma*, din această perioadă a fost Preslavul.

Alături de strategii și tourmarchii cunoscuți, sursele sigilografice menționează funcționarea, la sfârșitul secolului al X-lea și în primele două decenii ale secolului următor, a unor strategii care au funcționat în principalele orașe ale themei, precum Preslav sau Presthlavitz. Sunt cunoscuți în prezent un Ioannes, „basilikos protospatharios

⁹ Madgearu 2007, p. 32.

¹⁰ Moravcsik 1970, p. 62.

¹¹ Stănescu 1968, p. 471; Jordanov 2003a, p. 102, nr. 35C.20; Diaconu 1969, p. 397.

¹² Jordanov 2003a, p. 65, nr. 23.2.

¹³ Jordanov 2003a, p. 66, nr. 23.5.

¹⁴ Jordanov 2003a, p. 65, nr. 23.3.

¹⁵ Seibt 1995, p. 224, nr. 1.

¹⁶ Seibt 1996, p. 136.

¹⁷ Bănescu 1946, p. 62, 69-70; Barnea 1971, p. 89; Jordanov 2003a, p. 66, nr. 23.4; Seibt 2005, p. 131.

¹⁸ Skylitzes 2010, Basileios și Constantinos, 40; Cedrenus 1839, p. 465.

¹⁹ Nesbitt, Oikonomides 1991, p. 153-154, nr. 69.2.

și strategos de Preslav” (circa 1000)²⁰, un Aetios „protospatharios și strategos de Preslav”, după unele opinii, sau „protospatharios și strategos de Presthlavitzza” (circa 1013)²¹, un Constantinos Karandenos, „protospatharios, epi tou Chrysotriklinou și strategos de Preslav” (circa 1013)²².

Revenind la confruntările bizantino-bulgare, până în 1007, efortul militar al Imperiului Bizantin se concentrează în Macedonia, unde ocupă orașul Skoplje și regiunile Macedoniei de Jos și de Mijloc. Cucerirea Țaratului Bulgar, prins în cleștele bizantin, era doar o chestiune de timp, amânată doar de rezistența înverșunată a bulgarilor.

În perioada 1007-1014, confruntările bizantino-bulgare continuă cu violență, atingând uneori o ferocitate extremă. La sfârșitul acestei perioade, statul bulgar era redus la regiunea marilor lacuri, munții Albaniei și valea râului Strymon și obligat la o rezistență disperată pentru supraviețuire.

La 29 iulie 1014, în pasul Kimba Longos (Κίμβρα Λόγγου) sau Kleidion, basileul repurta o victorie decisivă zdrobind într-o manieră categorică forțele bulgare care încercau să-i împiedice pătrunderea în Macedonia occidentală. Cei 14.000-15.000 de prizonieri bulgari, tratați ca supuși rebeli, au fost orbiți și trimiși țarului. Spectacolul tragic oferit de soldații săi mutilați i-au grăbit sfârșitul țarului Samuel, care înceta din viață la 6 octombrie 1014²³. Moartea sa a aruncat statul bulgar în anarhie. Gabriel Radomir (1014-1015), fiul și urmașul lui Samuel, a fost suprimat de vărul său Ioan Vladislav, care va ocupa tronul între 1015 și 1018. Pe fondul crizei sale ireversibile, acțiunea de cucerire bizantină a Bulgariei intra în faza sa finală.

În toamna anului 1016, Ochrida, noua reședință a țarilor bulgari, era ocupată de forțele bizantine. La sfârșitul anului 1017, Ioan Vladislav suferea o grea înfrângere în bătălia de la Pelagonia. Moartea sa în februarie 1018 la asediul cetății Dyrrachion, dă lovitura definitivă statului bulgar. În același an, împăratul întreprinse ultima sa campanie în Macedonia, împotriva Bulgariei, până la Ochrida și Prilapos (Prilep), în cursul căruia țarina văduvă Maria și fiii săi, familia lui Gabriel Radomir, David, mitropolitul Bulgariei, precum și principalii fruntași bulgari i se supun împăratului. În anii 1018-1019 forțele bizantine anihilează ultimele rezistențe, izolate, ale unor potentați bulgari. Acum este supus orașul Sirmium de la Dunăre și regiunea învecinată²⁴. Țaratul Bulgar își înceta definitiv existența.

Organizarea stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos după 1018.

Victoria completă obținută de Basileios II asupra Țaratului Bulgar în 1018/1019, a permis basileului să restabilească ferm stăpânirea Imperiului Bizantin pe Dunăre, de la confluența cu râul Sava, până la vărsarea fluviului în Marea Neagră. În acest context, organizarea teritoriilor de la Dunărea de Jos primea forma sa definitivă. În aceste regiuni, era organizată o nouă unitate militar-administrativă, *Thema Paristrion* sau *Paradounavon*. Nivelul ridicat de urbanizare a zonei a condus la acordarea și a unui alt nume al themei, unic în rândul unităților militar-administrative bizantine, cu care aceasta apare în sursele literare, anume acela de thema „orașelor paristriene (τῶν παριστρίων πόλεων)”, a „orașelor de la Istros (τὸν Ἰστρον πόλεων)” sau „a orașelor și ținuturilor de la Istros (τὸν Ἰστρον πόλεων καὶ χωρίων)”²⁵.

²⁰ Jordanov 2003a, p. 149-150, 152, nr. 63.2, 63.3, 63.6; Cf. Yotov 2008, 54.

²¹ Nesbitt, Oikonomides 1991, p. 153, nr. 69.1; Jordanov 2003, p. 148-149, nr. 63.1; Seibt 1996, p. 136.

²² Jordanov 2003a, p. 186, nr. 273-278; Seibt 1996, p. 136.

²³ Skylitzes 2010, Basileios și Constantinos, 35.

²⁴ Skylitzes 2010, Basileios și Constantinos, 44.

²⁵ Mărculeț 2011, p. 55-68.

Istoria themei de la Dunărea de Jos există o serie de aspecte obscure și controversate, cărora specialiștii le-au dat răspunsuri foarte variate. Asemenea aspecte sunt cele legate de datarea momentului constituirii sale, de identificarea guvernatorilor și a perioadelor în care aceștia și-au exercitat funcția, continuarea sau nu a funcționării themei dunărene în secolul al XII-lea.

Problemele legate de momentul constituirii sau de debut a funcționării Themei Paristrion (Paradounavon), au primit răspunsuri diferite din partea istoricilor. Precaritatea informațiilor nu a permis elucidarea acestor aspecte, controversa continuând și în prezent.

Unii specialiști, simplificând lucrurile până la extrem, datează momentul constituirii Themei Paristrion (Paradounavon) imediat după 971 din epoca primei ocupări a Bulgariei răsăritene de împăratul Ioannes I Tzimiskes²⁶. Alții datează acest moment în primii ani ai secolului al XI-lea, după recucerirea Bulgariei răsăritene de către Basileios II²⁷.

Numeroși istorici au susținut constituirea Themei Paristrion (Paradounavon) ca unitate militar-administrativă distinctă de către Basileios II încă din momentul desființării Țaratului Bulgar. Primul care a exprimat o asemenea opinie a fost istoricul român Nicolae Bănescu²⁸. Teza formulată de Nicolae Bănescu, a fost îmbrățișată, ulterior, și de alți specialiști²⁹.

Alți istorici au respins teza privind constituirea Themei Paristrion (Paradounavon) imediat după victoria finală a lui Basileios II asupra bulgarilor. Spre exemplu, Vasil N. Zlatarski a susținut permanent că Thema Paristrion (Paradounavon) a fost constituită abia la mijlocul secolului al XI-lea, dar subordonată Themei Bulgaria, teză preluată și de Ivan Ioranov³⁰. Istoricul polonez Tadeusz Wasilewski datează constituirea Themei Paristrion (Paradounavon) în anul 1027, văzând în organizarea sa o consecință a atacului pecenegilor din același an³¹.

O altă categorie de istorici, precum Ivan Jordanov, Paul Stephenson sau Ion Bica, invocând absența sigiliilor cu titlul de *katepano de Paradounavon* înainte de anii '50 ai secolului al XI-lea, consideră că faptul se datorează inexistenței Themei Paradounavon, Thema Dristra funcționând cu acest nume până după tulburările provocate de pecenegi după 1045³². O opinie apropiată a formulat recent Alexandru Madgearu, care admite formularea Themei Paradounavon din anul 1059³³.

În ceea ce ne privește, considerăm că Thema Paristrion (Paradounavon) a fost înființată de Basileios II imediat după desființarea Țaratului Bulgar. Pe temeiul informațiilor de care dispunem, considerăm că procesul de constituire a themei Paristrion (Paradounavon) în structura sa definitivă s-a realizat în intervalul 1018-1020 având ca nucleu vechea Strategia de Dristra. Reședința noii theme a fost stabilită la Dristra. În componența sa au intrat, foarte probabil, pe majoritatea duratei sale teritoriile delimitate de valea Timocului, la vest, Dunărea inferioară, din amonte de Vidin, de la

²⁶ Obolensky 2002, p. 233; Rădulescu, Bitoleanu 1984, p. 113.

²⁷ Brezeanu 2007, p. 218; Treadgold 1995, p. 37, 84.

²⁸ Bănescu 1946, p. 54-60.

²⁹ Barnea 1971, p. 76, 93-95; Diaconu 1992, p. 326-327; Tăpkova-Zaimova 1973, p. 103, 112; Tăpkova-Zaimova 1993, p. 98.

³⁰ Zlatarsky 1929, p. 8; Jordanov 2003b, p. 73.

³¹ Wasilewski 1975, p. 642, 645.

³² Jordanov 2003b, p. 73; Jordanov 2003a, p. 136; Stephenson 2000, p. 78, 94; Stephenson 2003, p. 115; Bica, 2003, p. 98-107.

³³ Madgearu 2007, p. 71.

confluența cu râul Timoc, până la guri, la nord, pantele meridionale ale Munților Balcani, la sud, și Marea Neagră de la gurile Dunării până la sud de Varna, la est. Fundamentul opiniei noastre îl reprezintă o informație transmisă de cronicarul Nikephoros Bryennios, care relatând incursiunile pecenegilor în timpul împăratului Mihail VII Doukas (1071-1078), afirmă că barbarii bântuiau „și orașele paristriene până la Vidin”³⁴.

O varietate de opinii au exprimat istoricii și cu privire la organizarea themei de la Dunărea de Jos. La sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, istoricul ceh Konstantin Jireček și cel bulgar Vasil N. Zlatarsky, adepți ai tezei perpetuării unității teritoriale a Bulgariei și sub stăpânire bizantină, considerau Thema Paristrion (Paradounavon) drept o unitate militar-administrativă subordonată Themei Bulgaria³⁵. Teza păstrării unității teritoriale și a autonomiei Bulgariei sub stăpânire bizantină a găsit de asemenea susținători consecvent istoricul rus Aleksandr A. Vasiliev și, recent, în cel bulgar, Ivan Jordanov³⁶.

Declanșarea marilor invazii turanice, în primul rând ale pecenegilor la mijlocul deceniului 3 al secolului al XI-lea, urmate, în a doua jumătate a aceluiași secol de cele ale uzilor și cumaniilor, a afectat themele bizantine din jumătatea nordică a Peninsulei Balcanice. Thema de la Dunărea de Jos, aflată în prima linie a acestor invazii barbare a avut mult de suferit.

Bibliografie

- Barnea 1971 – Ion Barnea, *Stăpânirea bizantină asupra Dobrogei între anii 971-1185: Thema Paristrion (Paradounavon)*, în Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III. *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971
- Bănescu 1946 – Nicolae Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, Bucarest, MCMXLVI
- Bănescu 2003 – Nicolae Bănescu, *Istoria Imperiului Bizantin*, vol. II. *Imperiul Bizantin clasic (610-1081)*, edit. Tudor Teoteoi, București, 2003
- Bica 2003 – Ion Bica, *Thema Paristrion (Paradounavon) în istoriografia bizantină și română*, Pitești, 2003
- Brezeanu 2007 – Stelian Brezeanu, *Istoria Imperiului Bizantin*, București, 2007
- Bryennius 1836 – Nicephorii Bryennii, *Commentarii*, recognovit Augustus Meineke, Bonnae, MDCCCXXXVI
- Cedrenus 1839 – Cedreni, Georgii Cedreni, *Historiarum compendium*, în Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae ope ab Immanuele Bekkero, suppletus et emendatus, tomus II, Bonnae, MDCCCXXXIX
- Diaconu 1969 – Petre Diaconu, *Rolul cetății din insula Păcuiul lui Soare în cadrul situației politice a Dobrogei la sfârșitul secolului X*, în *Pontica*, II, 1969

³⁴ Bryennius, p. 100.

³⁵ Jiriček 1876, p. 194-197; Zlatarsky 1929, p. 8.

³⁶ Vasiliev 1932, p. 423-424; Jordanov 2003b, p. 73.

- Diaconu 1992 – Petre Diaconu, *Note de lector (I)*, în *Istros*, VI, 1992
- Jiriček 1876 – Constantin Jos. Jiriček, *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876
- Jordanov 2003a – Ivan Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, vol. 1. *Byzantine Seals with Geographical Names*, Sofia, 2003
- Jordanov 2003b – Ivan Jordanov, *The Katepanate of Paradounavon according to the sphragistic data*, în *Studies in Byzantine Sigillography*, 8, 2003
- Jordanov 2006 – Ivan Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, vol. 2. *Byzantine Seals with Family Names*, Sofia, 2006
- Mărculeț 2011 – Vasile Mărculeț, „*The archontate of the Paristrion cities*” or „*of the cities from the Istros*” – a thema with a single name in the byzantine literary sources, în *Istros*, XVII, 2011
- Moravcsik 1970 – Gyula Moravcsik, *Bizantium and the Magyars*, Budapest, 1970
- Nesbitt, Oikonomides 1991 – John Nesbitt, Nicolas Oikonomides, *Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*. vol. 1. *Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*, Washington D.C., 1991
- Obolensky 2002 – Dimitri Obolensky, *Un Commonwealth medieval: Bizanțul. Europa de Răsărit, 500-1450*, 2002
- Rădulescu, Bitoleanu 1984 – Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *A Concise History of Dobruja*, București, 1984
- Seibt 1995 – Werner Seibt, „*Sigillographische Beiträge zur bulgarischen Geschichte.*” *Dobrudža*, 12, 1995
- Seibt 1996 – Werner Seibt, *Review of Jordanov, Preslav*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 89, 1996
- Seibt 2005 – Werner Seibt, *Review of Jordanov, Corpus I*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 98, 2005
- Skylitzes 2010 – John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, introduction, text and notes translated by John Wortley, Cambridge, 2010
- Stănescu 1968 – Eugen Stănescu, *Denumirile bizantine ale regiunii de la Dunărea de Jos – în secolele X-XII – și sensul lor istoric*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 19, 3, 1968
- Stephenson 2000 – Paul Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge, 2000
- Stephenson 2003 – Paul Stephenson, *The Balkan Frontier in the Year 1000*, în Paul Magdalino, edit., *Bizantium in the Year 1000i*, Leiden-Boston, 2003
- Tăpkova-Zaimova 1973 – Vassilka Tăpkova-Zaimova, *L'administration byzantine au Bas-Danube (fin du Xe –XIe s.)*. Tentative d'une mise au point, în *Études Balkaniques*, IX, 3, 1973

- Tăpkova-Zaimova 1993 – Vassilka Tăpkova-Zaimova, *L'administration byzantine au Bas-Danube (fin du Xe-XIe siècles, în Byzantinoslavica*, LIV, 1, 1993
- Treadgold 1995 – Warren Treadgold, *Byzantium and Its Army. 284-1081*, Stanford, 1995
- Vasiliev 1932 – Aleksandr A. Vasiliev, *Histoire de l'Empire Byzantin*, tome I. (324-1081), Paris, 1932
- Wasilewski 1975 – Tadeusz Wasilewski, *Le katepanikion et le duché de Paristrion au XIe siècle, în Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines. Bucarest, 6-12 septembre 1971*, vol. II, București, 1975
- Yotov 2008 – Valeri Yotov, *Le theme byzantin, la Thrace, Iôannoupolis et la question des terres bulgares du nord-est à la fin du Xe-premières années du XIe siècles, în Pontica*, XLI, 2008
- Zlatarsky 1929 – Vasil N. Zlatarsky, *Politiceskoto polojenue v Severna Blgarija prez XI i XII vek. Izvestia na Blgarskoto istoricesko drujestvo*, 9, 1929
- Zonaras 1871 – Ioannis Zonarae, *Epitome historiarum, cum Caroli Ducangii suisque annotationibus*, edidit Ludovicus Dindorfius, vol. IV. Lipsiae, MDCCCLXXI

**Le retour byzantin au Bas-Danube
1000-1018/1020
Résumé**

Entre les siècles X-XI le conflit byzantin-bulgare entrait dans une nouvelle étape, caractérisée par le passage de l'Empire Byzantin à l'offensive et au repris de l'initiative militaire. Une grande campagne byzantine déclanchée vers l'an 1000 apportait de nouveau sous la domination du Byzant les terres de la Bulgarie orientale avec les anciennes capitales, le Grand Preslav, le Petit Preslav et Pliskova. L'offensive byzantine, continue sans interruption pendant les années suivantes, s'achevait dans l'an 1018 avec la conquête de tous les territoires bulgares et la destruction du Tzarat Bulgare.